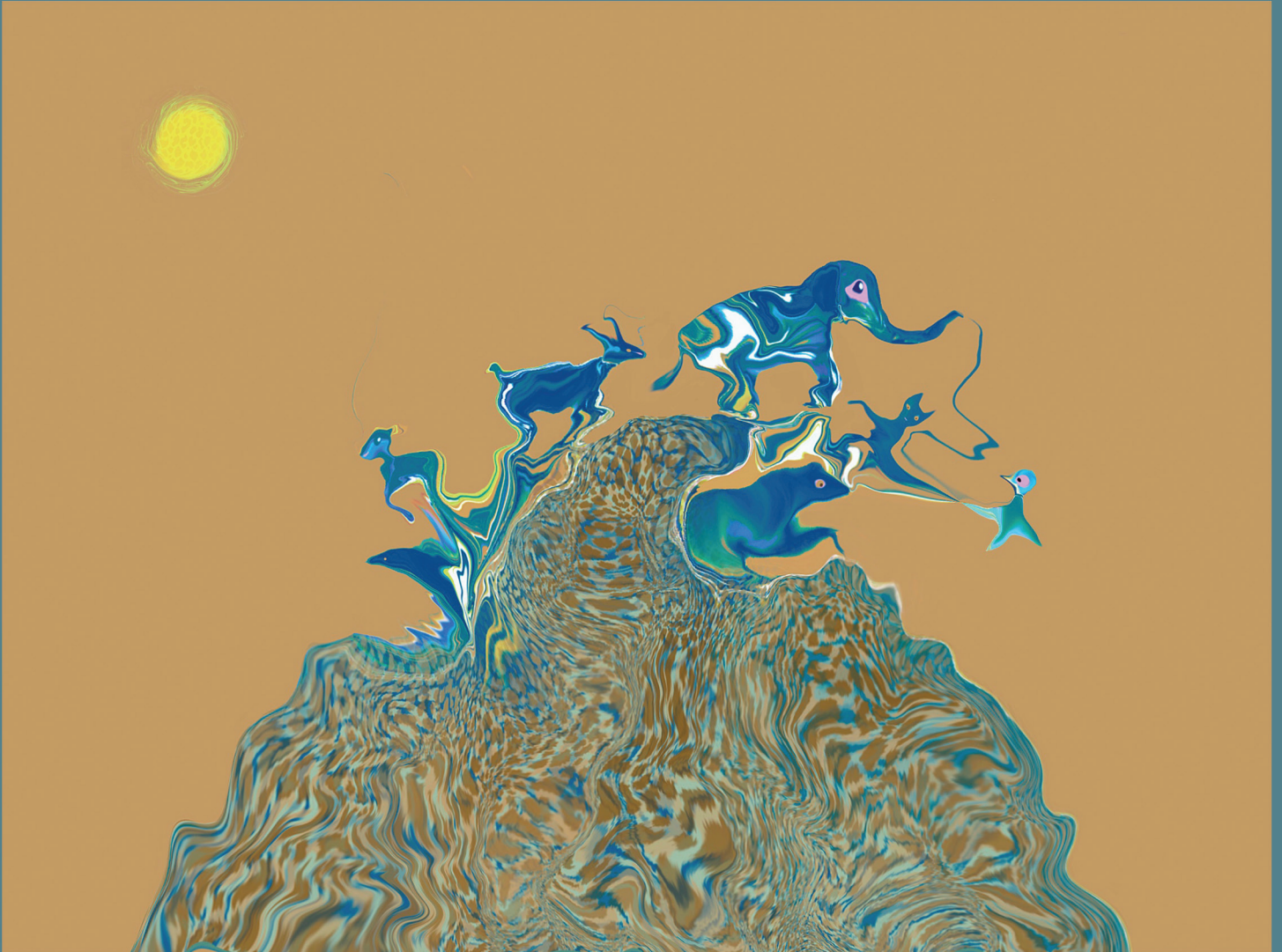

PARİS ANLAŞMASI ÖNCESİ VE SONRASI İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE YÖNELİK BÜTÇELER

14 Büyükşehir Belediyesinin Çevre Koruma ve İklim Değişikliği
(ÇKİD) ile ilgili Performans Hedeflerinin Karşılaştırılması:
2021 - 2022 İzleme Sonuçları

PARİS ANLAŞMASI ÖNCESİ VE SONRASI İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE YÖNELİK BÜTÇELER

14 Büyükşehir Belediyesinin Çevre Koruma ve İklim Değişikliği (ÇKİD) ile ilgili Performans Hedeflerinin Karşılaştırılması: 2021 - 2022 İzleme Sonuçları

EKİM 2022

Kamu Harcamalarını İzleme Platformu, Türkiye’de kadın, çocuk, gençlik, engelli, sağlık, çevre hakkı, iklim adaleti, sosyal haklar alanında çalışan STK’ların kurdukları, çeşitli temalara göre çalışma gruplarına dayalı olarak çalışan bir platformdur.

Kamu Harcamalarını İzleme Platformu, parlamentonun kendisine verilen en önemli görev olan vatandaşlardan toplanan vergilerin harcanma sürecini izlemeyi, bu sürecin şeffaf olması için çalışmayı ve sosyal alanlara ve iklim krizi ile mücadeleye yönelik harcamaların artırılması ve etkin kullanımını savunmayı amaçlamaktadır.

Kamu Harcamalarını İzleme Platformu,

- şeffaf ve hesap verebilir bir çoğulcu demokrasiden yana,
- siyasi partiler, hükümet ve devletlerden bağımsız,
- hukukun üstünlüğü, temel hak ve özgürlükler, barış, farklılıklara saygı, ifade özgürlüğü gibi evrensel değerleri benimseyen,
- katılım, diyalog ve uzlaşma kültürüne bağlı,
- çevreye saygılı,
- her türlü ayrımcılığa karşı,
- hiçbir din, siyasi, etnik vb. görüşün propagandasını yapmama ilkelerini benimseyen bir platformdur.

Platform, izleme çalışması yapılan tema çerçevesinde çalışan STK’larla esnek izleme grupları kurarak çalışan esnek bir yapıyı benimsemektedir.

Platform kamu harcamalarını izleme amacıyla gerçekleştirdiği projeler için sadece kendi üyelerinin maddi katkısına dayanma ilkesini benimsemektedir.

Kamu Harcamaları İzleme Platformu Çevre Koruma ve İklim Değişikliği ile Mücadele Harcamaları 2022 İzleme Grubu

Nurhan Yentürk	Bilgi STÇM
Berkay Hacımustafa	Çevre, İklim ve Sağlık İçin İşbirliği Projesi
Yakup Kadri Karabacak	Düşünce Suçu(?)na Karşı Girişim
Gürhan Ertür	İstanbul Hepimizin
Ezgi Ediboğlu Sakowsky	İstanbul Politikalar Merkezi
Işık Baştuğ	Kadıköy Belediyesi İklim Elçileri
Melda Karademir	Kadıköy Belediyesi İklim Elçileri
Gökçen Kunter Karaduman	KENT LAB Kentsel Stratejiler ve Yerel Uygulamalar Derneği
Yağız Eren Abanus	Mekânda Adalet Derneği
Gökçen Bayram	Yeşil Düşünce Derneği
Özüm Çelik	Yeşil Düşünce Derneği
Meltem Düzel Ayrıl	Yeşil Düşünce Derneği
Ece Baykal Fide	Yeşil Düşünce Derneği
Burcu Genç	Yeşil Gelecek Derneği

PARİS ANLAŞMASI ÖNCESİ VE SONRASI İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE YÖNELİK BÜTÇELER

Kapak Resmi Lale Duruiz

İstanbul, Ekim 2022

Yayına Hazırlayan Nurhan Yentürk

©Kamu Harcamalarını İzleme Platformu

E-posta: kamuharcamalari@gmail.com

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
İklim Değişikliğiyle Mücadeleye Yönelik Ayrılan Kamu Kaynaklarını İzlemenin Kapsamı.....	2
Yöntem.....	2
BÜTÇELERİN GÖSTERDİĞİ	5
14 BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİNİN BÜTÇELERİNİN TOPLU DEĞERLENDİRİLMESİ	13
Azaltım.....	14
Uyum.....	17
Atık.....	19
Diğer Çevre.....	20
SONUÇ YERİNE	21
Kaynakça.....	22

GİRİŞ

Kentlerdeki betona dayalı yoğun yapılaşma ve binaların etkisi ile oluşan hava akımlarındaki azalma ve asfaltlar nedeniyle kentsel ısı adasının etkisinin artması, otomobil, kamyon gibi fosil yakıtlı araçların aşırı kullanımının oluşturduğu trafik, artan nüfusun barınma ve ulaşımına bağlı olarak hava kirliliğinde yükselme, yüksek nüfusun gıda vb. ihtiyaçlarının uzak bölgelerden taşınması nedeniyle ortaya çıkan sera gazı emisyonlarındaki yükseliş; ormanlık ve ağaçlık alanların azalması, sıcaklık artışına paralel olarak artan soğutma (klima) ihtiyacı gibi etkenler küresel ısınma ve iklim krizine katkıda bulunmaktadır. Diğer yandan kentlerde yaşayanlar, iklim krizinin etkilerinden daha çok etkilenmektedirler. Çünkü sıcak dalgaları, yükselen deniz seviyeleri, düzensiz yağışlar, taşkınlar, su kıtlığı ve gıda krizlerinden en çok kentler etkilenmektedirler. Bu nedenle yerel yönetimler iklim değişikliği ile mücadele açısından kritik rollere sahiptirler.

Bu çalışmada en büyük bütçesi olan ve verilerine ulaşılabilen 14 büyükşehir belediyesi ve bağlı kuruluşun ÇKİD ile ilgili bütçeleri incelenecektir. İzlemenin amacı, çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgili tartışmalara yeni bir boyut kazandırmak; tartışmaların merkezine siyasi beyanlar ve mevzuat çalışmalarından çok çevre koruma ve iklim değişikliği ile mücadele için ayrılan kamu kaynaklarını koyarak, söylem ile gerçeklik arasındaki ilişkiyi kurabilmek; Türkiye'nin yerel yönetimler düzeyinde çevre koruma ve iklim değişikliği ile mücadele kapsamında görevlerinden kaynaklanan sorumluluklarını ve uluslararası yükümlülüklerini yerine getirebilmek için ayırdığı kamu kaynağının miktarını ve nasıl harcadığını 2018-2022 dönemi için görebilmektir. Diğer yandan, Paris anlaşmasının onaylanmış olduğu 2021 yılı ile karşılaştırma yapılarak hedeflere ulaşmak için ayrılan kaynağın yeterliliği tartışılacaktır.

Yentürk (2020)'de, **Çevre Koruma ve İklim Değişikliği (ÇKİD)** için ayrılan bütçe 2012 yılı ve 2018-2020 dönemi için hesaplanmış ve yayımlanmıştır.¹ Bu izleme çalışması, Yentürk (2020)'de kullanılan yöntemi geliştirerek, ÇKİD bütçesini 2022 yılı için hesaplama ve 2021 yılı için yapılan izleme ile karşılaştırma amacını taşımaktadır.² Böylece en yüksek bütçesi olan yerel yönetimler için artış ve azalış hedeflerini görmek, ÇKİD'ne yönelik ayrılan kaynaklarla ilgili bilgileri sivil alan ile paylaşmak, kamuoyunda ÇKİD harcamalarının sürekli izlenebilir ve tartışılabilir hale gelmesini sağlamak mümkün olacaktır.

¹ Yentürk (2020) İklim Pahası için bkz <https://bilgiyay.com/wp-content/uploads/2020/09/İKLİM-PAHASI-150920-TESLİM-2.pdf>

² https://www.kahip.org/wp-content/uploads/2021/11/CKID-RAPOR-121121_.pdf . Ayrıca bkz Ek 1.

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİYLE MÜCADELEYE YÖNELİK AYRILAN KAMU KAYNAKLARINI İZLEMENİN KAPSAMI

İzleme kapsamında incelenecek, verilerine ulaşılabilen yerel yönetim kurumları şunlardır:

- İstanbul Büyükşehir Belediyesi bağlı kurumlar
- Adana Büyükşehir Belediyesi ve bağlı kurumlar
- Ankara Büyükşehir Belediyesi ve bağlı kurumlar
- Antalya Büyükşehir Belediyesi ve bağlı kurumlar
- Balıkesir Büyükşehir Belediyesi ve bağlı kurumlar
- Bursa Büyükşehir Belediyesi ve bağlı kurumlar
- Gaziantep Büyükşehir Belediyesi ve bağlı kurumlar
- İzmir Büyükşehir Belediyesi ve bağlı kurumlar
- Kayseri Büyükşehir Belediyesi ve bağlı kurumlar
- Kocaeli Büyükşehir Belediyesi ve bağlı kurumlar
- Konya Büyükşehir Belediyesi ve bağlı kurumlar
- Manisa Büyükşehir Belediyesi ve bağlı kurumlar
- Mersin Büyükşehir Belediyesi ve bağlı kurumlar
- Muğla Büyükşehir Belediyesi ve bağlı kurumlar

YÖNTEM

Yukarıda sayılan yerel yönetim kurumları için çevre koruma ve iklim değişikliğine yönelik performans programları teker teker incelenerek, bu programlarda yer alan çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgili hedefler ayrıştırmıştır. Daha sonra bu hedeflere ayrılan bütçeler eklenmiştir. Kamu kurumlarının yayımladıkları 2021 performans programlarından ÇKİD ile ilgili 2021 yılı bütçelerini izlemek mümkün olmaktadır. Bu çalışma kapsamında izlenen 2021 ÇKİD bütçesi, Yentürk (2020)'de yer alan 2018, 2019 ve 2020 yılları performans hedefleri ve Yentürk vd. (2021) 'de yer alan 2021 performans hedefleri ile karşılaştırılarak verilmiştir.

Bu çalışmada, 2021-2022 yıllarının ÇKİD bütçeleri karşılaştırılırken, 2022 yılı bütçeleri önce cari fiyatla alınmış, sonra ise 2022 yılı aralık sonu enflasyonunun % 73,5 olacağı varsayılarak sabit fiyatla hesaplanmışlardır.³

Yerel yönetimler için ayrıca toplam ÇKİD bütçelerinin izlenmesinin yanı sıra, ikinci bir inceleme yapılmıştır. 2022 yılı için ÇKİD ilgili bulunan her hedef içerik olarak incelenip azaltım, uyum, atık ve diğer çevre hedefleri olarak sınıflandırılmıştır. Böylece incelenen yerel yönetimlerin ÇKİD için ayırdıkları bütçenin izlenmesinin ötesine geçilerek ayrılan bütçenin ne kadarının sera gazı salımını azaltım, ne kadarının iklim krizinin sonuçlarına uyum, ne kadarının atıklarla ilgili oldukları tasnif edilerek politika önerileri oluşturulmaya çalışılmıştır.⁴

Yerel yönetimlerle ilgili yapılan çalışma, büyükşehir belediyeleri bütçeleri ve su kanalizasyon veya ulaşım idareleri gibi bağlı kurumlar için yapılmıştır. Büyükşehirlerde bazı hizmetlerin belediyelerin iştirakleri olan şirketler tarafından verildikleri bilinmektedir. Özellikle son yıllarda yenilenebilir enerji üretimi ve yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı ulaşım bu şirketler tarafından sürdürülmektedir. Ancak bu hizmetlerin sürdürülmesinde herhangi bir kamu kaynağı kullanılmamaktadır. Bü-

³ TÜİK tarafından açıklanan 31 Aralık - 30 Temmuz sonu enflasyon rakkamı % 45,72'dir. TCMB, Ağustos 2022 itibarıyla yıl sonu hedefini % 70 olarak açıklamıştır. Çalışmada çalışmanın başladığı tarihteki Nisan ayı 12 aylık TÜFE olarak ilan edilen 173,5 dikkate alınmıştır.

⁴ 14 Büyükşehirin ÇKİD ile ilgili bütçelerinin azaltım, uyum, atık ve diğer çevre olarak ayrıldığı ve bütçelerinin 2021 yılına göre cari ve sabit fiyatla incelendiği çalışma için bkz. EK 1.

yükşehir belediyelerinin sözkonusu iştiraklere ortak olurken ödedikleri sermaye payları dışında, bu şirketler karlılık esasına göre çalışmakta ve kamu kaynağı kullanmamaktadırlar. O nedenle şehirlerdeki çevre koruma ve iklim değişikliği ile mücadeleye olumlu katkıları olmakla birlikte kamu kaynağı olmaktan çok bir özel sektör hizmeti olarak değerlendirilebilirler. Diğer yandan bu şirketlerin kamu kurumları gibi faaliyet raporları ve performans programları yayımlama zorunlulukları bulunmamaktadır. O nedenle ÇKİD ile ilgili harcamalarının ayrı olarak izlenmesi de mümkün değildir.

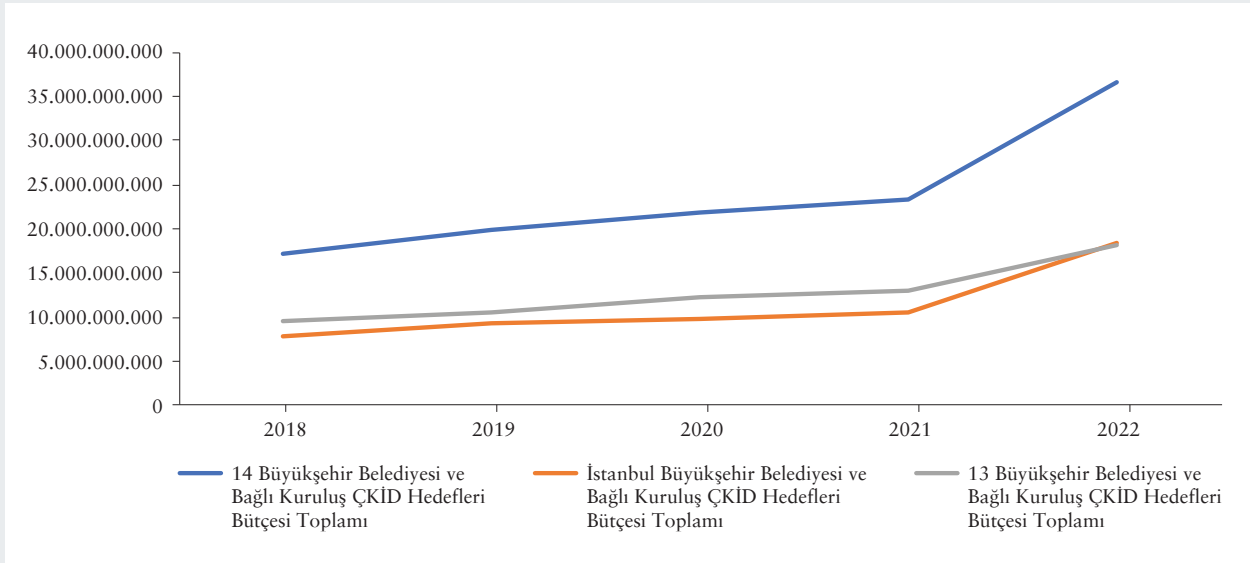
Çalışmada amaç, yöntem ve kapsamının verildiği giriş bölümünden sonra, önce 14 büyükşehir belediyesi ve bağlı kurumlarının ÇKİD ile ilgili bütçelerinin 2022 izleme sonuçlarının birarada değerlendirilmesine ve yaşanan enflasyon karşısındaki durumlarına yer verilmiştir. 14 büyükşehir belediyesinin ÇKİD ile ilgili performans hedeflerinin sınıflandırılması ve bütçelerinin azaltım, uyum, atık ve diğer çevreye göre dağılımlarının çalışmanın ikinci bölümünde yer almaktadır.⁵

5 Büyükşehir bazında ayrıntılı rapor ve inceleme için ayrıca bkz. EK1 ve Sınıflandırma için Bkz. Ek 2 (www.kahip.org).

BÜTÇELERİN GÖSTERDİĞİ

14 büyükşehir belediyesinin (BB) ve bağlı kurumlarının (BK) toplam ÇKİD bütçeleri ve bunların 2018-2022 yılları arasındaki değişimi Çizim 1.1a'da verilmektedir. Çizimden görüleceği gibi 14 BB ve BK'sının toplam ÇKİD bütçeleri 2018 yılında 17 milyar TL civarındadır. 2021 yılı için 23 milyar TL civarına yükselmiştir. 2022 yılında ise 36 milyar TL'ye çıkmaktadır. Çizim 1.1a'da İstanbul BB ve BK ile diğer 13 BB ve BK bütçeleri ayrı olarak verilmiştir. Esas imenin İstanbul BB ve BK ÇKİD bütçesinden kaynaklandığı görülmektedir. Aşağıda inceleneceği gibi cari fiyatla görülen bu artışın temelinde İstanbul BB'nin raylı sisteme ayırdığı kaynakta 2021-2022 yılları arasında görülen 7 milyar TL'nin üzerindeki artış ve Ankara BB ve BK'sının yenilenebilir enerji kullanımı ve verimliliğine ayırdığı ek 1 milyar bütçe olduğu anlaşılmaktadır.

Çizim 1.1a:
Büyükşehir Belediyesi ve Bağlı Kurumları Performans Programları,
ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri, TL, Cari Fiyat

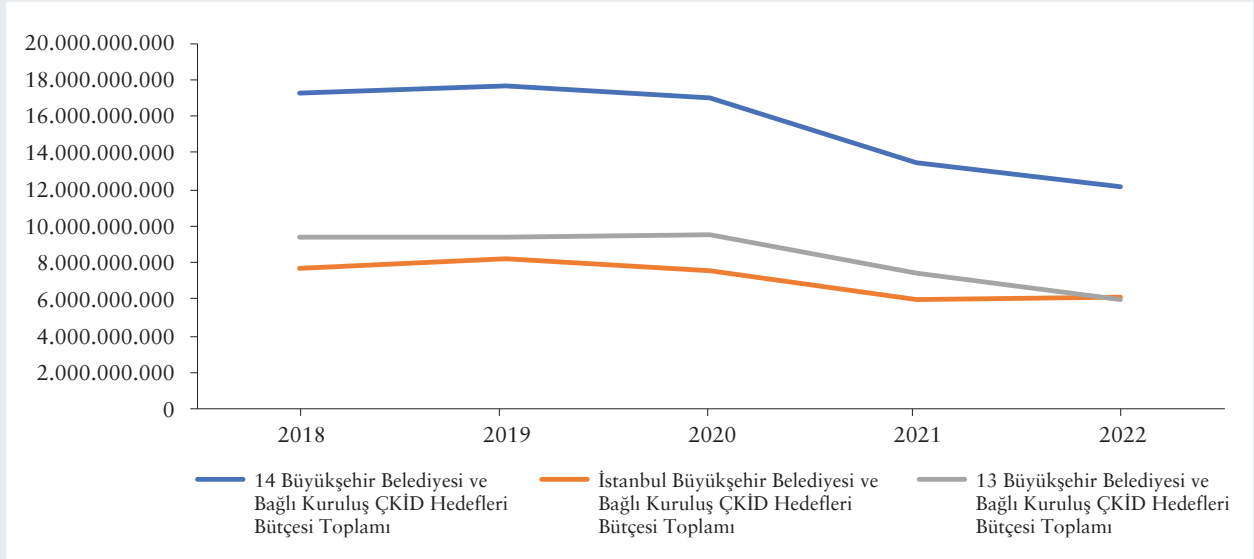
Kaynak: www.kahip.org, Ek1.

Çizim 1.1a'da görülen ÇKİD bütçesinin 2018 yılından itibaren cari fiyatla artış gösterdiği görülmekte; ancak 2018 sabit fiyatı ile incelendiğinde, 2018-2022 yılları arasında bir artıştan söz edilemezken, 2021 ve 2022 yıllarında dikkate çekici azalmalar olduğu görülmektedir. 2018-2022 arası birikimli enflasyon TÜİK tüketici fiyat indeksi (Aralık ayı değişimleri) kullanılarak sabitlendiğinde, bir başka ifadeyle "2018 yılı fiyatları ile 2021 yılının ÇKİD bütçesi kaç TL'dir?" sorusu sorulup hesaplandığında 2021 ÇKİD bütçesi 13 milyar 422 milyon, 2022 ÇKİD bütçesi 12 milyar 105 milyon TL'ye düşmektedir⁶. Yani 2018 yılından 2022 yılına gelindiğinde ÇKİD bütçesinde sabit fiyatla bir azalma olduğu görülmekte, yerel yönetimlerin ÇKİD ile ilgili harcamalarının enflasyon karşısında eridiği ve azaldığı anlaşılmaktadır, bu erime 2022 yılında daha da önemli hale gelmiştir (Çizim 1.1b).

İklim değişikliğine yüksek salım ile katkıda bulunan ve küresel ısınmanın olumsuz sonuçlarından en çok etkilenen bölgelerin kentler olduğu düşünüldüğünde; Türkiye'de yerel yönetimlerin ÇKİD için ayırabildikleri kaynağın enflasyondan arındırıldığında 2018-2022 yılları arasında azalma gösteriyor olması kabul edilebilir bir sonuç değildir. Gerek azaltım, gerek atık, gerek uyum konusunda yerel yönetimler başat bir işleve sahiptir ve kaynakları artırılmalıdır. Özellikle 2021 yılında Paris anlaşmasının onaylanmış olduğu dikkate alındığında, açıklanan hedeflere reel bütçe azaltılarak nasıl ulaşılabileceği önemli bir muammadır.

Çizim 1.1b:

Büyükşehir Belediyesi ve Bağlı Kurumları Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri, TL Sabit Fiyat 2018=100

Kaynak: www.kahip.org, Ek1.

Çizim I.1a'da görüldüğü gibi, İstanbul BB ve BK ÇKİD bütçeleri diğer 13 büyükşehir belediyesi ve bağlı kuruluşlarının toplamına çok yaklaşmaktadır. Bir yandan İBB ve bağlı kurumlarının ÇKİD bütçesinin birçok merkezi yönetim kurumunun ÇKİD bütçesinden yüksek olması, diğer yandan İstanbul'un nüfus ve sanayileşme düzeyi dikkate alındığında, İstanbul'un gelir ve ÇKİD bütçesinin artırılmasının önemi daha iyi anlaşılabilir.

Tablo I.1'de, 14 büyükşehir belediyesi ve bağlı kurumunun ÇKİD bütçelerini ayrı ayrı ve 2021-2022 yılları için TL cinsinden, ilgili kurumun toplam bütçesinin içindeki payı olarak cari fiyatla ve sabit fiyatla verilmektedir.

6 TÜİK'ten alınan yıllık enflasyon rakamlarına ek olarak 2022 yıl sonu enflasyonu olarak % 73,5 alınmıştır.

TABLO 1.1
14 Büyükşehir Belediyesi ve Bağlı Kurumları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri ve Toplam Bütçeye Oranları

	2021	2022 Cari Fiyat	2022 Sabit Fiyat
İSTANBUL			173,50
İBB, ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	6.588.590.945	13.575.273.600	7.824.365.187
İBB TOPLAM BÜTÇE (TB)	28.900.000.000	43.650.000.000	25.158.501.441
İBB, ÇKİD/TB %	23	31	31
İSKİ, ÇKİD BÜTÇESİ	3.885.497.799	4.881.136.973	2.813.335.431
İSKİ, TOPLAM BÜTÇE	7.961.457.000	10.033.500.000	5.782.997.118
İSKİ, ÇKİD / TB %	49	49	49
İETT, ÇKİD BÜTÇESİ	1.144.000	2.150.000	1.239.193
İETT, TOPLAM BÜTÇESİ	5.435.606.000	7.700.000.000	4.438.040.346
İETT, ÇKİD / TB %	0,02	0,03	0,03
ADANA			
ADANA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	408.567.000	440.091.000	253.654.755
TOPLAM ADANA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ BÜTÇESİ	2.551.900.000	3.141.724.000	1.810.791.931
ÇKİD İLE İLGİLİ HEDEFLERİN BÜTÇESİ / TOPLAM BB BÜTÇESİ %	16	14	14
ADANA SU KANALİZASYON ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	721.760.000	775.420.000	446.927.954
TOPLAM ADANA SU KANALİZASYON BÜTÇESİ	1.150.000.000	1.380.000.000	795.389.049
ÇKİD İLE İLGİLİ HEDEFLERİN BÜTÇESİ / TOPLAM İDARE BÜTÇESİ %	41	41	41
ANKARA			
ANKARA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	465.250.000	749.475.000	431.974.063
TOPLAM ANKARA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ BÜTÇESİ	7.710.712.763	10.000.000.000	5.763.688.761
ÇKİD İLE İLGİLİ HEDEFLERİN BÜTÇESİ / TOPLAM BB BÜTÇESİ %	6	7	7
ANKARA SU VE KANALİZASYON İDARESİ ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	1.782.747.000	2.339.916.000	1.348.654.755
TOPLAM ASKİ BÜTÇESİ	3.640.000.000	4.222.000.000	2.433.429.395
ÇKİD İLE İLGİLİ HEDEFLERİN BÜTÇESİ / TOPLAM İDARE BÜTÇESİ %	49	55	55
EGO ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	600.500.000	1.130.000.000	651.296.830
TOPLAM EGO BÜTÇESİ	2.005.000.000	2.750.000.000	1.585.014.409
ÇKİD İLE İLGİLİ HEDEFLERİN BÜTÇESİ / TOPLAM İDARE BÜTÇESİ %	30	41	41
ANTALYA			
ANTALYA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	487.335.000	306.426.000	176.614.409
TOPLAM ANTALYA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ BÜTÇESİ	2.950.000.000	3.500.000.000	2.017.291.066
ÇKİD İLE İLGİLİ HEDEFLERİN BÜTÇESİ / TOPLAM BB BÜTÇESİ %	17	9	9
ANTALYA SU ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	511.614.000	911.799.000	525.532.565
TOPLAM ANTALYA SU BÜTÇESİ	1.472.050.000	1.979.940.000	1.141.175.793
ÇKİD İLE İLGİLİ HEDEFLERİN BÜTÇESİ / TOPLAM İDARE BÜTÇESİ %	35	46	46
BALIKESİR			
BALIKESİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	174.312.355	201.086.900	115.900.231
TOPLAM BALIKESİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ BÜTÇESİ	1.433.154.837	1.740.397.957	1.003.111.214
ÇKİD İLE İLGİLİ HEDEFLERİN BÜTÇESİ / TOPLAM BB BÜTÇESİ %	12	12	12
BALIKESİR SU KANALİZASYON İDARESİ ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	241.311.370	267.350.983	154.092.785
TOPLAM BALIKESİR SU KANALİZASYON İDARESİ BÜTÇESİ	690.000.000	905.000.000	521.613.833
ÇKİD İLE İLGİLİ HEDEFLERİN BÜTÇESİ / TOPLAM İDARE BÜTÇESİ %	35	30	30

BURSA			
BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	263.396.500	395.928.600	228.200.922
TOPLAM BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ BÜTÇESİ	2.750.000.000	3.570.000.000	2.057.636.888
ÇKİD İLE İLGİLİ HEDEFLERİN BÜTÇESİ / TOPLAM BB BÜTÇESİ %	10	11	11
BURSA SU KANALİZASYON İDARESİ ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	143.752.137	298.345.809	171.957.239
TOPLAM BURSA SU KANALİZASYON İDARESİ BÜTÇESİ	1.129.150.000	1.504.450.000	867.118.156
ÇKİD İLE İLGİLİ HEDEFLERİN BÜTÇESİ / TOPLAM İDARE BÜTÇESİ %	13	20	20
GAZİANTEP			
GAZİANTEP BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	120.014.805	454.298.700	261.843.631
TOPLAM GAZİANTEP BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ BÜTÇESİ	1.630.000.000	3.153.835.200	1.817.772.450
ÇKİD İLE İLGİLİ HEDEFLERİN BÜTÇESİ / TOPLAM BB BÜTÇESİ %	7	14	14
GAZİANTEP SU VE KANALİZASYON İŞLERİ ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	451.415.000	809.570.000	466.610.951
TOPLAM GAZİANTEP SU KANALİZASYON İDARESİ BÜTÇESİ	1.000.000.000	1.400.000.000	806.916.427
ÇKİD İLE İLGİLİ HEDEFLERİN BÜTÇESİ / TOPLAM İDARE BÜTÇESİ %	45	58	58
İZMİR			
İZMİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	1.216.664.000	1.726.882.000	995.321.037
TOPLAM İZMİR BÜYÜKŞEHİR BÜTÇESİ	8.454.000.000	11.490.000.000	6.622.478.386
ÇKİD İLE İLGİLİ HEDEFLERİN BÜTÇESİ / TOPLAM BB BÜTÇESİ %	14	15	15
İZMİR SU ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	1.399.184.200	1.463.823.796	843.702.476
TOPLAM İZMİR SU BÜTÇESİ	3.164.177.000	3.629.249.000	2.091.786.167
ÇKİD İLE İLGİLİ HEDEFLERİN BÜTÇESİ / TOPLAM İDARE BÜTÇESİ %	44	40	40
ESOT ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	477.230.000	112.060.000	64.587.896
TOPLAM ESOT BÜTÇESİ	1.817.146.000	1.821.600.000	1.049.913.545
ÇKİD İLE İLGİLİ HEDEFLERİN BÜTÇESİ / TOPLAM İDARE BÜTÇESİ %	26	6	6
KAYSERİ			
KAYSERİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	147.983.500	159.111.000	91.706.628
TOPLAM KAYSERİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ BÜTÇESİ	1.500.000.000	1.800.000.000	1.037.463.977
ÇKİD İLE İLGİLİ HEDEFLERİN BÜTÇESİ / TOPLAM BB BÜTÇESİ %	10	9	9
KAYSERİ SU VE KANALİZASYON İDARESİ ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	289.096.000	308.515.000	177.818.444
TOPLAM KAYSERİ SU VE KANALİZASYON İDARESİ BÜTÇESİ	450.000.000	343.333.000	197.886.455
ÇKİD İLE İLGİLİ HEDEFLERİN BÜTÇESİ / TOPLAM İDARE BÜTÇESİ %	64	90	90
KOCAELİ			
KOCAELİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	260.955.000	519.729.600	299.555.965
TOPLAM KOCAELİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ BÜTÇESİ	3.400.000.000	6.500.000.000	3.746.397.695
ÇKİD İLE İLGİLİ HEDEFLERİN BÜTÇESİ / TOPLAM BB BÜTÇESİ %	8	8	8
KOCAELİ SU ve KANALİZASYON ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	926.770.290	1.009.023.617	581.569.808
TOPLAM KOCAELİ SU KANALİZASYON BÜTÇESİ	1.316.466.000	1.785.000.000	1.028.818.444
ÇKİD İLE İLGİLİ HEDEFLERİN BÜTÇESİ / TOPLAM İDARE BÜTÇESİ %	70	57	57
KONYA			
KONYA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	384.554.000	876.581.750	505.234.438
TOPLAM KONYA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ BÜTÇESİ	2.650.000.000	4.500.000.000	2.593.659.942
ÇKİD İLE İLGİLİ HEDEFLERİN BÜTÇESİ / TOPLAM BB BÜTÇESİ %	15	19	19
KONYA SU KANALİZASYON ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	332.575.000	544.325.000	313.731.988
TOPLAM KONYA SU KANALİZASYON BÜTÇESİ	1.100.000.000	1.655.655.000	954.268.012
ÇKİD İLE İLGİLİ HEDEFLERİN BÜTÇESİ / TOPLAM İDARE BÜTÇESİ %	30	33	33
MANİSA			
MANİSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	142.299.015	234.008.200	134.875.043
TOPLAM MANİSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ BÜTÇESİ	1.270.000.000	1.700.000.000	979.827.089
ÇKİD İLE İLGİLİ HEDEFLERİN BÜTÇESİ / TOPLAM BB BÜTÇESİ %	11	14	14
MANİSA SU KANALİZASYON İDARESİ ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	418.100.487	475.677.592	274.165.759
TOPLAM MANİSA SU KANALİZASYON İDARESİ BÜTÇESİ	700.000.000	860.000.000	495.677.233
ÇKİD İLE İLGİLİ HEDEFLERİN BÜTÇESİ / TOPLAM İDARE BÜTÇESİ %	60	55	55

MERSİN			
MERSİN BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	230.191.020	402.109.500	231.763.401
TOPLAM MERSİN BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ BÜTÇESİ	2.129.908.000	3.660.000.000	2.109.510.086
ÇKİD İLE İLGİLİ HEDEFLERİN BÜTÇESİ / TOPLAM BB BÜTÇESİ %	11	11	11
MERSİN SU KANALİZASYON İDARESİ ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	477.594.500	584.867.284	337.099.299
TOPLAM MERSİN SU KANALİZASYON İDARESİ BÜTÇESİ	1.068.500.000	1.518.719.046	875.342.390
ÇKİD İLE İLGİLİ HEDEFLERİN BÜTÇESİ / TOPLAM İDARE BÜTÇESİ %	45	39	39
MUĞLA			
MUĞLA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ, ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	19.355.000	26.490.000	15.268.012
MUĞLA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ TOPLAM BÜTÇESİ	810.000.000	1.254.000.000	722.766.571
ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ / MBB TOPLAM BÜTÇESİ %	2	2	2
MUĞLA SU KANALİZASYON İDARESİ ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	317.212.000	762.080.000	439.239.193
TOPLAM MUĞLA SU KANALİZASYON İDARESİ BÜTÇESİ	655.926.000	1.079.777.000	622.349.856
ÇKİD İLE İLGİLİ HEDEFLERİN BÜTÇESİ / TOPLAM İDARE BÜTÇESİ %	48	71	71
14 BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ VE BAĞLI KURULUŞ ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ TOPLAMI	23.409.741.923	36.631.492.904	21.113.252.394
İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ VE BAĞLI KURULUŞ ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ TOPLAMI	10.475.232.744	18.458.560.573	10.638.939.812
13 BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ VE BAĞLI KURULUŞ ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ TOPLAMI	12.934.509.179	18.172.932.331	10.474.312.582

Kaynak: www.kahip.org, Ek1

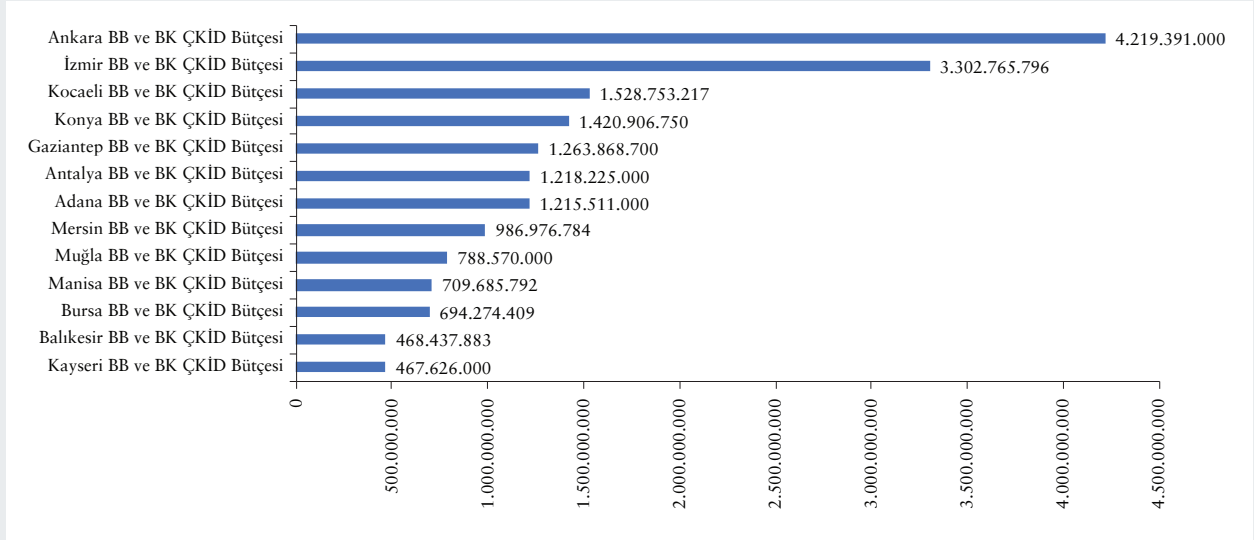
Tablo 1.1’de görüldüğü gibi, 2021 yılından 2022 yılına geçildiğinde, cari fiyatla 14 BB ve BK ÇKİD ile ilgili bütçeleri artış göstermektedir. Cari fiyatla azalış gösteren sadece İzmir Esot ve Antalya BB ÇKİD bütçeleridir. Bir başka deyişle, genellikle Aralık 2021 tarihinde yayımlanan performans programlarında büyükşehir belediyeleri ve bağlı kurumları ÇKİD bütçelerini artırmayı planlamışlardır denebilir. Ancak verilen önemi daha iyi inceleyebilmek için toplam bütçeleri içinden ÇKİD ile ilgili bütçeye artırdıkları payı incelemek gerekmektedir.

Hem büyükşehir belediyesinin ÇKİD bütçesinin hem de bağlı kurumlarının her birinin bütçesinin toplam bütçelerine oranı 2021-2022 yılları arasında artış gösteren (ya da sabit kalan) büyükşehir belediyeleri İstanbul, Ankara, Bursa, Gaziantep ve Konya’dır. Diğer BB ve BK’lar cari olarak ÇKİD bütçelerinde bir artış yapmış olsalar bile toplam bütçelerine oranla 2021 yılındaki oranlarını koruyamamışlardır. Bir başka ifadeyle İstanbul, Ankara, Bursa ve Gaziantep dışında bütçeleri içinde ÇKİD için ayırdıkları pay 2021-2022 arasında artmamıştır.

Konu sabit fiyatla incelendiğinde ise daha vahim bir sonuçla karşı karşıya olunduğu görülmektedir: İncelenen 14 BB’nin içinde sadece İstanbul, Bursa, Gaziantep, Kocaeli, Konya ve Mersin Büyükşehir belediyeleri enflasyona karşı bütçelerini koruyabilmektedirler. 2022 yılı enflasyonu % 73,5 aştığında ise bu belediyeler de ÇKİD bütçelerini koruyamamış olabileceklerdir. Su ve kanalizasyon ile ilgili 14 bağlı kuruluştan ise sadece Antalya, Bursa, Gaziantep, Muğla su ve kanalizasyon idareleri ÇKİD bütçelerini enflasyon karşısında koruyabilmişken, İETT ve EGO küçük bir miktar ile de olsa enflasyon karşısında ÇKİD bütçelerini koruyabilmektedirler.

İnceleme 2022 yılı için derinleştirildiğinde, 2022 yılında, TL cinsinden İstanbul dışında en yüksek ÇKİD bütçesini ayıran büyükşehirlerin Ankara ve İzmir, Kocaeli, Konya, Gaziantep, Antalya ve Adana olduğu görülmektedir (Çizim II.2).

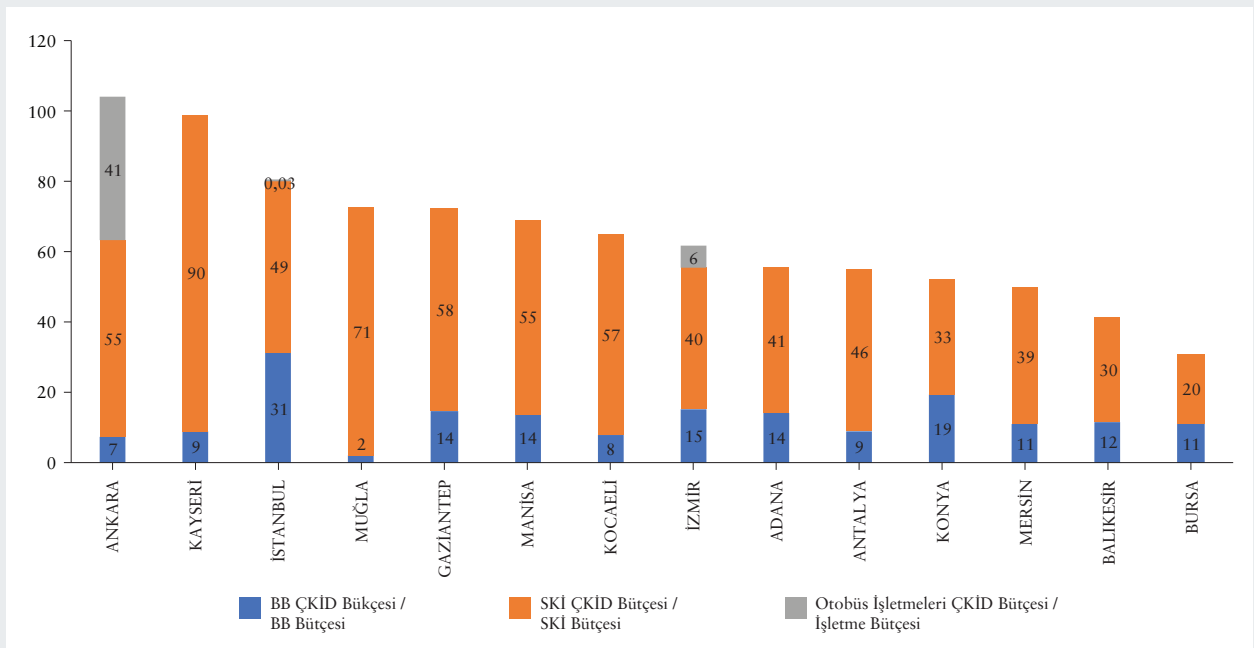
Çizim 1.2:
Büyükşehir Belediyeleri ve Bağlı Kurumlar ÇKİD Hedefleri Bütçesi, 2022, TL

Kaynak: Tablo 1.1

Bu büyükşehirler gerek nüfus gerek ekonomik faaliyet bakımından önde gelen şehirlerdir. O nedenle, daha önce belirtildiği gibi, hangi büyükşehirin iklim değişikliği ile mücadeleye daha fazla önem verdiğini anlamak için bütçesinin içinden ÇKİD'e ayırdığı paya bakmak daha yerinde olacaktır. Çizim 1.3'te görüldüğü gibi, toplam bütçeler içinde ÇKİD bütçesinin oranlarına bakıldığında, 14 büyükşehir belediyesi içinde Ankara'nın bütçesinin en önemli kısmını ÇKİD bütçesi için ayırdığı görülmektedir.

Çizim 1.3:
Büyükşehir Belediyesi ve Bağlı Kurumları Performans Programları,
ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri ve Bütçe Oranları, 2022

Kaynak: Tablo 1.1

İstanbul'da raylı sistem ile ilgili harcamalar İBB bütçesinin içinde yer almaktadır. Ankara raylı sistem hizmetini İstanbul'dan farklı olarak ulaşım ile ilgili bağlı kurumu üzerinden gerçekleştirmektedir. O nedenle Ankara'da ÇKİD bütçesinin önemli bir kısmı EGO'dan kaynaklanmaktadır.

2022 yılı için, toplam bütçesi içinde en yüksek ÇKİD harcama oranı olan büyükşehir belediyesi olarak Ankara'dan sonra Kayseri ve İstanbul'dur. Toplam bütçesi içinde en düşük ÇKİD harcama oranı olan büyükşehir belediyeleri ise Mersin, Balıkesir ve Bursa'dır. 2021 yılında ise toplam bütçesi içinde en yüksek ÇKİD harcama oranı olan büyükşehir belediyesi olarak Ankara'dan sonra Adana, Kocaeli, Kayseri ve 5. sırada ise İstanbul bulunmaktaydı. Toplam bütçesi içinde en düşük ÇKİD harcama oranı olan büyükşehir belediyeleri ise Gaziantep, Muğla, Balıkesir, Konya ve Bursa'ydı (Yentürk, vd. 2021).

Merkezi yönetim kurumları içinden özellikle iklim değişikliğine olumsuz katkısı olan kurum ve faaliyetlerin bütçelerinin azaltılması, bu şekilde oluşturulabilecek yeni kaynağın yerel yönetimlerin ÇKİD projelerine yönlendirilmesi mümkündür⁷. Bu projelerin hangi alanlarda olabileceği bir sonraki bölümde tartışılacaktır. O nedenle bir sonraki bölümde, 14 büyükşehir belediyesinin ÇKİD harcamalarının hangi alanlarda yoğunlaştığı, hangi alanlarda eksik kaldığının görülebilmesi için 14 büyükşehir belediyesinin ÇKİD bütçeleri azaltım, uyum ve atık için ayrı ayrı tasnif edilerek incelenecektir.

7 Karayollarının harcamaları için bkz. https://www.kahip.org/wp-content/uploads/2021/11/CKID-RAPOR-121121_.pdf

14 BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİNİN BÜTÇELERİNİN TOPLU DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde, yukarıda ÇKİD ile ilgili 2021 performans hedefleri ayrı ayrı incelenen 14 büyükşehir belediyesi (BB) ve bağlı kurumu (BK) için genel değerlendirmeler yapılacak; incelenen büyükşehir belediyeleri ve daha küçük bütçeli diğer büyükşehir belediyeleri için iklim değişikliği ile mücadele kapsamında bütçelerine yönelik öneriler geliştirilecektir.

14 büyükşehir belediyesinin bütçelerinin azaltım, uyum, atık ve diğer çevre alanları altındaki payları Tablo 2.1’de verilmektedir. Tabloda BB ve BK’ların ÇKİD payları, azaltım hedefinin oranına göre büyükten küçüğe dizilmiştir.

Tablo 2.1
14 Büyükşehir Belediyesi ve Bağlı Kurumları ÇKİD ile İlgili Bütçelerin Dağılımı %, 2022

	AZALTIM	UYUM	ATIK	DİĞER
İSTANBUL BB ve BK	51	24	22	3
ANKARA BB ve BK	49	30	20	1
KONYA BB ve BK	41	36	20	6
GAZİANTEP BB ve BK	36	38,7	24,7	0,52
KOCAELİ BB ve BK	32	39	28	1
MERSİN BB ve BK	25	25	38	12
BURSA BB ve BK	25	50	15	11
ANTALYA BB ve BK	16	39	44	1
KAYSERİ BB ve BK	14	65	19	2
BALIKESİR BB ve BK	11	50	34	5
İZMİR BB ve BK	8	43	44	5
MANİSA BB ve BK	8	56	35	8
ADANA BB ve BK	3	65	15	17
MUĞLA BB ve BK	0,33	32,7	66,6	0,33

Kaynak: www.kahip.org, Ek 1

2022 performans programının incelenmesinden elde edilen sonuçlara göre; 2022 bütçesi içinde, toplam ÇKİD bütçesi içinde azaltıma % 25'in üzerinde pay ayıran büyükşehirlerin başında İstanbul gelmektedir. EK 1'de incelendiği gibi İstanbul BB raylı sistem için önemli bir bütçe ayırmıştır. Bu büyükşehir Ankara, Konya, Gaziantep, Kocaeli, Mersin ve Bursa izlemektedir. Azaltıma % 25'den fazla pay ayıran büyükşehirler arasında 2022 yılında Konya ve Kocaeli de yer almaktadır. 2021 döneminde ise Konya ve Kocaeli'nin azaltıma ayırdıkları pay oldukça düşüktü. Gerek 2021 yılında gerek 2022 yılında azaltıma en düşük pay ayıran BB'ler ise Balıkesir, İzmir, Manisa, Adana ve Muğla'dır.

Azaltıma % 25'in üzerinde pay ayıran şehirler incelendiğinde, azaltım payı büyük olmakla beraber Gaziantep, Kocaeli, Mersin ve Bursa'nın azaltım payı, uyum payından daha düşüktür. Bursa ve Mersin'in azaltım payı ise atık için ayrılan paydan daha düşüktür. Dolayısıyla İstanbul, Ankara ve Konya 2022 bütçelerinde incelenen tüm büyükşehirler arasında azaltım payı en büyük olan; aynı zamanda azaltıma, hem uyum hem atık bütçesinden daha çok pay ayıran büyükşehir belediyeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. 2021 yılında bu durumda olan tek büyükşehir ise Gaziantep idi. Şehirlerin azaltım payları çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde ve EK 1'de ele alınmaktadır. Gaziantep'in 2021 yılında güneş enerjisi santraline ayırdığı pay bu olumlu tabloyu ortaya çıkartmıştı. 2022 yılında azaltım payı yüksek olan İstanbul ve Konya BB raylı sistem yatırımı ön plana çıkmaktadır. Ankara'da ise düşük emisyonlu doğalgazlı ve elektrikli otobüs alımı ile enerji verimliliğini arttırmaya yönelik hedeflerin azaltım bütçesinde önemli yer tuttuğu anlaşılmaktadır.

AZALTIM

Küresel ısınma ve iklim krizine önemli etkisi olan kentlerin, azaltım hedeflerinin daha önemli bir paya sahip olması beklenmelidir. İncelenen 14 BB ve BK'nın 11'inin performans hedefleri içinde azaltım için ayırdığı payın, uyum ya da atık hedeflerinden düşük olması olumsuz bir durum olarak dikkat çekicidir.

Tablo 2.2'de büyükşehirlerin, azaltım hedeflerinin hangi alanlarda olduğu incelenmektedir. Azaltım hedeflerinin alanları arasında raylı sistem ve bisiklet yolu gibi ulaşım kaynaklı azaltım hedefleri, yenilenebilir enerji üretimi, yenilenebilir enerji kullanımı ve enerji verimliliği, tarımsal ve hayvansal azaltım ve azaltım yönetimi gibi alanlar yer almaktadır.⁸

Tablo 2.2'den görülen en büyük sonuç, zaten ÇKİD içinde düşük paya sahip azaltım hedefleri bütçesinde, en önemli payın raylı sisteme ayrılmış olmasıdır. Bir başka deyişle, Tablo 2.2'nin son iki satırından da anlaşılacağı gibi, 14 BB ve BK için toplam 14 milyar 260 milyon TL olan azaltım bütçesinin 11 milyar 563 milyon TL'si raylı sistem için kullanılmaktadır. Bunun 9 milyar 225 milyon TL'si İstanbul BB ve BB tarafından ayrılan raylı sistem bütçesidir. Bir başka ifade ile azaltım bütçesinin % 81'i raylı sistem bütçesinden kaynaklanmaktadır, tek başına İstanbul BB'nin raylı sistem bütçesi 14 BB ve BK'nın azaltım bütçesinin % 65'ini oluşturmaktadır. 2021 yılında⁹ 5 milyar 590 milyon TL olan 14 BB ve BK'nın azaltım bütçesi 2022 yılında 14 milyar 260 milyon TL'ye yükselmesinde en temel etken İstanbul BB'sinin raylı sistem bütçesinin 7 milyar TL civarında artış göstermesidir. İkinci temel artış nedeni ise, yukarıda da belirtildiği gibi, Ankara BB ve BK'nın yenilenebilir enerji kullanımı ve verimliliğine ayırdığı 1 milyar 492 milyon TL bütçedir. Burada raylı sistemin temel amacı ulaşım sorununu çözmektir ve kullanılan enerjinin ne kadarının fosil yakıttan geldiği bilinmemektedir. Bu olgu, Ankara'nın doğrudan yenilenebilir enerji kullanımı ve enerji verimliliğine ayırdığı kaynağın önemini ortaya çıkarmaktadır.

⁸ Sınıflandırmanın ayrıntıları için bkz. Ek 2.

⁹ Çalışmada 2021 yılı verilerine yapılan atfılar için bkz. https://www.kahip.org/wp-content/uploads/2021/11/CKID-RA-POR-121121_.pdf

Tablo 2.2
14 Büyükşehir Belediyesi, 2022 Performans Programı Azaltım Bütçeleri, TL

	TOPLAM İÇİNDE AZALTIM PAYI %	RAYLI SİSTEMVE BİSİKLET YOLU BÜTÇESİ, TL	YENİLENEBİLİR ENERJİ ÜRETİM, TL	YENİLENEBİLİR ENERJİ KULLANIMI VE ENERJİ VERİMLİLİĞİ, TL	TARIMSAL AZALTIM, TL	HAYVANSAL AZALTIM, TL	AZALTIM YÖNETİMİ, TL	TOPLAM
İSTANBUL BB ve BK	51	9.224.914.470	2.394.340	208.815.273	0	0	3.902.100	9.440.026.183
ANKARA BB ve BK	49	579.500.000	500.000	1.492.420.000	0	0	1.500.000	2.073.920.000
KONYA BB ve BK	41	575.980.000	350.000	320.000	500.000	0	0	577.150.000
GAZİANTEP BB ve BK	36	1.820.000	368.419.800	85.170.000	0	0	0	455.409.800
KOCAELİ BB ve BK	32	575.607.000	16.600.000	1.030.000	27.950.000	0	0	621.187.000
MERSİN BB ve BK	25	89.285.000	23.504.000	118.500.000	5.807.000	10.231.000	500.000	247.827.000
BURSA BB ve BK	25	167.546.500	550.000	0	0	0	3.626.900	171.723.400
ANTALYA BB ve BK	16	185.500.000	15.000.000	500.000	0	0	0	201.000.000
KAYSERİ BB ve BK	14	52.300.000		12.900.000				65.200.000
BALIKESİR BB ve BK	11	1.462.500	30.752.564	19.436.734	0	0	150.000	51.801.798
İZMİR BB ve BK	8	69.793.000	2.500.000	173.692.996	12.618.000		950.000	259.553.996
MANİSA BB ve BK	8		34.655.000	18.288.500				52.943.500
ADANA BB ve BK	3	39.150.000	0	750.000	0	0	0	39.900.000
MUĞLA BB ve BK	0,33	0	750.000	601.000	0	300.000	940.000	2.591.000
TOPLAM 14 BB VE BK		11.562.858.470	495.975.704	2.132.424.503	46.875.000	10.531.000	11.569.000	14.260.233.677
İSTANBUL HARİÇ TOPLAM		2.337.944.000	493.581.364	1.923.609.230	46.875.000	10.531.000	7.666.900	4.820.207.494

Kaynak: www.kahip.org, Ek 1

Tablo 2.2 büyükşehirler bakımından incelendiğinde, 14 BB ve BK'nın içinden 7 BB ve BK (İstanbul, Konya, Kocaeli, Bursa, Antalya, Kayseri, Adana)'da azaltım hedefi bütçesinin tamamına yakınının raylı sisteme gittiği görülmektedir. Raylı sisteme geçiş, büyükşehirler için azaltım hedefine hizmet etmekten çok ulaşım hedefine hizmet etmektedir. Ama dolaylı olarak tabii ki karbon emisyon azaltımı için raylı sistem ulaşım ağının önemli olduğu vurgulanmalıdır. Ancak, elektriğin fosil yakıtlardan üretilmiş olabileceği dikkate alındığında, raylı sistemin azaltım hedefine oldukça dolaylı bir katkısının olduğu anlaşılmaktadır. Raylı sistem dışında diğer azaltım alanlarına bütçe ayrılmalıdır.

2021 yılından farklı olarak sekiz büyükşehirde (Antalya, İstanbul, İzmir, Kocaeli, Konya, Ankara, Balıkesir, Bursa) düşük bütçeli bisiklet yolu bütçesi bulunmaktadır. Bisiklet yolu hedefine bütçe ayıran BB sayısı artmış ancak ayrılan bütçe artmamıştır. 2022 performans programları incelendiğinde, bu büyükşehirlerin bisiklet yolu için ayırdıkları 21 milyon 275 bin TL gibi küçük bir bütçeleri olduğu görülmektedir. Büyükşehirlerin bisiklet yolu bütçelerini artırmaları ve teşvik etmeleri azaltım hedefleri üzerinde net olarak olumlu bir etki yaratacaktır.

Yenilenebilir enerji üretiminin azaltım bütçesi içindeki payı açısından incelendiğinde, Gaziantep, 2022 yılında azaltım bütçesinin % 80'ini, Manisa % 65'ini, Balıkesir % 60'ını, Muğla % 29'unu yenilenebilir enerji üretimi için ayırdıkları görülmektedir. Ankara, Antalya, Balıkesir, Gaziantep, İzmir, Kocaeli, Konya, Manisa, Muğla güneş enerjisi santrali ile ilgili bütçe ayıran şehirlerdir. Bunların arasından Gaziantep, Manisa ve Balıkesir azaltım bütçesinin içinden önemli bir kaynağı güneş enerjisi santralleri için ayırmıştır. Diğerleri ise oldukça küçük kaynaklar ayırmışlardır. Halbuki güneş enerjisi santrallerinin kurulmasının incelenen birçok büyükşehir için uygun iklim koşulları nedeniyle çok kolay olacağı vurgulanabilir. Büyükşehirlerin çoğu güneş enerjisine, çamurdan enerji üretimine, metan gazından enerji üretimine küçük bütçeler ayırmıştır. Ayrılan bu bütçeler artırılmalıdır. Çöp gazından enerji üretimi büyükşehirlerin gündemine girmemiştir. Yüksek nüfuslu büyükşehirlerde çöp ayrıştırma ve çöp gazından enerji üretimi önemli bir enerji kaynağı olabilir. Belirtmeliyiz ki çöpten enerji üretimi vahşi yakma yoluyla olmamalıdır. Ancak vahşi yakma yoluyla olmaması durumunda bile çöpten enerji üretimi yüksek maliyet ve zehirli gaz üretme riski açısından eleştirilmektedir. Çöpte döngüsellik ve sıfır atık prensiplerine uyum esas yaklaşım olmalıdır.¹⁰

¹⁰ Bkz. <https://yesilgazete.org/acikta-ya-da-tesiste-yakmak-copten-yakarak-kurtulabilir-miyiz/>
Döngüsellik ve sıfır atık için ayrılan kaynağın yetersizliği Atık bölümünde tartışılacaktır.

Ankara enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji kullanımına azaltım bütçesinin % 72'sini kullanmaktadır. Performans programlarında enerji verimliliğini artırmak, jeotermal destekli tarım yapmak, elektrikli otobüs alımı yapmak, şehir tarımcılığını geliştirmeye yönelik hedefler bulunmaktadır. İstanbul, İzmir Mersin ve Gaziantep'in yenilenebilir enerji kullanımı ve enerji verimliliği ile ilgili diğer belediyelere göre daha büyük bütçeleri bulunmaktadır. Düşük emisyonlu otobüsler ile ulaşımın sağlanması, belediye binalarında ve belediyeye ait park, bahçe ve işletmelerde enerjinin verimli kullanımı, çeşitli alanlarda elektrik giderlerinin azaltımı, arıtma tesislerinde, otobüslerin temizliğinde ve benzeri ihtiyaçlarda yenilenebilir enerji kullanımı, biyolojik ayrıştırma yapmak bu büyükşehirlerin hedefleri arasında yer almaktadır. Diğer büyükşehirlerde de yenilenebilir enerji kullanımı ve enerji verimliliği için bütçe ayrıldığı görülmektedir ancak, Tablo 2.2'den anlaşılacağı için bunların bütçeleri çok küçüktür. Bu alana bütçe ayrılması ayrılan bütçelerin artırılması çok önemlidir. Yenilenebilir enerji kullanımı ve enerji verimliliği, aslında, insan sermayesinin geliştirilmesi ve bilinçlendirilmesi ile büyük sıçramalar sağlanabilecek bir hedeftir.

Büyükşehirlerin yakın çevrelerinde var olan tarım faaliyetlerinin desteklenmesinin, halka şehir tarımcılığına yönelik teşvik ve eğitimlerin sağlanmasının -özellikle uzaktan taşımanın neden olduğu fosil yakıt kullanımını bertaraf edeceği için- azaltıma katkısı olduğu düşünülebilir. Bu nedenle, uzaktan taşımayı azaltacak kent tarımcılığına da azaltım hedefleri içinde, yenilenebilir enerji kullanımı ve verimliliği alanında yer verilmiştir. Bu çerçevede örneğin köylü pazarı kurmak, üreticiye eğitim ve destek vermek (Ankara, Gaziantep, İzmir, İstanbul, Kocaeli, Konya, Mersin, Muğla), jeotermal ve güneş enerjisine dayalı seracılık yapmak (Ankara, İzmir) gibi alt alanlara bütçe ayrılmadığı görülmektedir. Güneş enerjisinin tarımsal üretimde kullanılmasına daha çok bütçe ayrılması gereklidir. Jeotermal enerji yenilenebilir enerji türleri arasında kabul edilse de çıkarılması sırasında tatlı su kaynaklarıyla karışması; çıkarıldıktan sonra ortaya çıkan kimyasal gazların toprağın altına re-enjeksiyon yöntemiyle geri gönderilmemesi durumunda çevreye zarar verebilmektedir.¹¹ Bu nedenle bu enerjinin üretim ve kullanım ve denetlenmesinde çevre halkının, ilgili STK'ların ve konu ile ilgili bilim insanların görüşlerine önem verilmelidir.

Bunların dışında azaltım hedefli tarım ve hayvancılık faaliyetleri çok spesifik özellikler taşıyan faaliyetler olmak zorundadır. Organik tarım uygulamaları ve tarımda kompost uygulamalarına verilen destek, metan gazı salımını azaltacak küçükbaş hayvanların yem ve ırk verimliliğini geliştirecek hayvancılık uygulama ve destekleri bu kapsamda örnek verilebilir.¹² 2022 yılında bu konuda milyon TL mertebesinde bütçe ayıran üç büyükşehir İzmir, Kocaeli ve Mersin'dir. Tablo 2.2'de Konya ve Muğla'nın çok küçük de olsa tarımsal azaltıma ve hayvansal azaltıma yönelik bütçeleri dikkat çekmektedir. Diğer dokuz büyükşehir belediyesinde ise bu başlığa hiç bütçe ayrılmamıştır. Tarımsal üretime katkıda bulunan ve hayvancılık yapan orta büyüklükteki kentlerin tarım ve hayvancılıkta metan gazı salımını azaltacak tedbirlere yönelik bütçe ayrılmaları, tarımda kompost uygulamaları ve organik tarımcılığı desteklemeleri önemlidir.

Tablo 2.2'de yer alan azaltım yönetimi, iklim değişikliği eylem planlarının yapılması, yaygınlaştırılması ve sera gazı ölçüm çalışmaları gibi hedeflere ayrılan bütçeleri kapsamaktadır. Azaltım yapabilmek için öncelikle sera gazı salımının ölçülmesi ve eylem planı yapılmış olması gerekli olduğundan; bu hedef azaltım hedefinin altına yerleştirilmiştir. İklim eylem planı bir kez yapıldıktan sonra bir süre yeniden bütçe ayrılması gerekmeyen bir hedef olarak değerlendirilmektedir. Oysa, iklim eylem planının içselleştirilmesi, uygulanması ve yaygınlaştırılması için bütçede her yıl, sera gazının ölçümü ve güncellenmesi konusunda kaynak ayrılması önemlidir. Sadece yedi büyükşehirde azaltım yönetimi bütçesi olması dikkat çekicidir. Bilindiği gibi, BM nezdinde, Belediye Başkanları İklim Sözleşmesi

¹¹ <https://www.wwf.org.tr/?10120/Jeotermal-enerji-tehdit-olmasin>

¹² Metan gazının sera gazı salımına katkısının ve metan gazı üretiminde tarımın rolünün önemi 2021 IPCC raporunda da yer almaktadır. https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg1/downloads/report/IPCC_AR6_WGI_SPM.pdf

(Compact of Mayors) 2014 yılında imzalanmıştır. Ayrıca AB'nin emisyonlarını 1990'a göre 2030 yılında %55 azaltması 2050 yılında net sifıra indirilmesi hedefleri güncellendiği¹³ için Covenant of Mayors imzacısı belediyelerin iklim eylem planlarını bu doğrultuda güncellemeleri gerekmektedir. Bu sözleşmeye çalışmamızda incelenen 14 belediyeden 9 büyükşehir belediyesi imza atmış durumdadır. Bunlar Adana, Antalya, Bursa, İstanbul, Gaziantep, İzmir, Kocaeli, Mersin ve Muğla büyükşehir belediyeleridir. Sera gazı envanteri, azaltım hedefi, yerel iklim eylem planı ve izleme mekanizması, sözleşmenin uygulanmasına yönelik göstergeler olarak belirtilmiştir.¹⁴ Ancak bu göstergeler arasında iklim değişikliği ile mücadele için belediyelerin ayırdıkları kaynağın izlenmesi yer almamaktadır. Tablo 2.2'de görüldüğü gibi, imzacı olan büyükşehirlerden Adana, Antalya, Gaziantep ve Kocaeli 2022 performans programlarında bir bütçe ayırmamıştır. Ankara ve Balıkesir ise sözleşmeyi imzalayan büyükşehirler arasında olmamalarına rağmen bütçe ayırmışlardır.

UYUM

Tablo 2.3'ten 14 büyükşehir ve bağlı kurumlarının uyum hedeflerinin hangi alanlarda yoğunlaştığı izlenebilir. Tablo 2.3'ün son satırlarına bakıldığında toplam 14 BB ve BK'nın uyum hedefi için ayırdıkları bütçedeki en önemli payın, içme suyu tesisi yapımına yönelik olduğu görülebilir. İçme suyu temini, büyükşehir belediyelerinin bağlı kurumlarından olan su kanalizasyon dairelerinin yerine getirdiği geleneksel hizmetlerin başında gelmektedir. Su temini, küresel ısınma ve iklim krizi ile artan kuraklık ve su kıtlığı dikkate alındığında uyum hedefi ile ilgili önemli bir alandır. İçme suyu tesisi yapımı, tarımsal sulama tesisi yapımı ve bu sulama tesisi ve içme suyu tesislerinin işletilmesi bir arada düşünüldüğünde, toplam uyum bütçesinin % 62'nin tesis yapımı ve işletilmesi ile ilişkili olduğu görülmektedir.

Tablo 2.3
14 Büyükşehir Belediyesi, 2022 Performans Programı Uyum Bütçeleri, TL

	TOPLAM ÇKİD BÜTÇESİ İÇİNDE UYUM PAYI %	İÇME SUYU TESİS YAPIM	TARIMSAL SULAMA TESİS YAPIMI	SU/SULAMA TESİS İŞLETİM VE BAKIM	YAĞMUR SUYU KAZANIM	SU VERİMLİLİĞİ	YEŞİL ALAN VE YUTAK (ÇİM DAHİL)	UYUMLU TARIM VE HAYVANCILIK	İKLİM ERKEN UYARI/SEL TAŞKIN	TOPLAM
KAYSERİ BB ve BK	65	79.121.000		150.461.800		53.000	58.250.000	18.201.200		306.087.000
ADANA BB ve BK	65	366.350.000	13.000.000	192.080.000	0	20.500.000	195.111.000			787.041.000
MANİSA BB ve BK	56	124.641.346	22.704.000	112.545.102	0	4.175.000	66.027.000	12.805.500	56.963.533	399.861.481
BURSA BB ve BK	50	79.591.282	0	118.297.795	0	13.229.212	132.990.137	0	2.037.137	346.145.563
BALIKESİR BB ve BK	50	21.572.881	0	70.925.252	0	5.775.115	126.866.400	8.800.000	750.000	234.689.648
İZMİR BB ve BK	43	136.698.100		346.194.500	118.322.948	3.903.000	702.969.000	13.303.000	93.655.598	1.415.046.146
KOCAELİ BB ve BK	39	350.878.944	7.000.000	291.252.292	0	8.506.407	80.350.000	9.200.000	912.854	748.100.497
ANTALYA BB ve BK	39	405.473.000	0	18.520.000	0	19.500.000	28.350.000	0	0	471.843.000
GAZİANTEP BB ve BK	38,7	231.620.000	0	100.000	0	55.500.000	201.771.000			488.991.000
KONYA BB ve BK	36	177.655.000	0	161.615.000	0	60.000	129.600.000	0	450.000	469.380.000
MUĞLA BB ve BK	32,7	3.000.000	0	238011000	0	0	5.650.000	800.000	10.620.000	258.081.000
ANKARA BB ve BK	30	742.484.000	1.000.000	266.908.000	0	9.552.000	251.050.000	0	0	1.270.994.000
MERSİN BB ve BK	25	57.698.960	17.010.000	115.292.343	0	23.607.000	31.043.000	0	0	244.651.303
İSTANBUL BB ve BK	24	1.497.209.000	0	928.901.137	0	140.450.596	1.578.470.777	90.465.080	211.895.203	4.447.391.793
TOPLAM 14 BB VE BK		4.273.993.514	60.714.000	3.011.104.221	118.322.948	304.811.330	3.588.498.314	153.574.780	377.284.325	11.888.303.431
İSTANBUL HARİÇ TOPLAM		2.776.784.514	60.714.000	2.082.203.084	118.322.948	164.360.734	2.010.027.537	63.109.700	165.389.122	7.440.911.638

Kaynak: www.kahip.org, Ek 1

¹³ <https://www.ab.gov.tr/p.php?e=92#:~:text=Yasa%20kapsam%C4%B1nda%20ayr%C4%B1ca%2C%20AB'nin,olarak%20g%C3%BCncellenerek%20ba%C4%9Flay%C4%B1c%C4%B1%20hale%20getirilmi%C5%9Ftir. ; https://www.covenantofmayors.eu/about/covenant-initiative/objectives-and-scope.html>

¹⁴ Kent-Lab raporu: <https://www.iklimhaber.org/iklimin-kentlesmesi-ve-yerel-iklim-eylem-planlari/>

Sulama dışında kalan bütçeden en büyük payı yeşil alanlar almaktadır. Yeşil alanların özellikle karbon yutağı işlevi ön planda olmalıdır. Ancak 14 büyükşehir belediyesi faaliyet raporları incelendiğinde, çim ekimi ve bakımının önemli bir faaliyet olduğu görülmektedir. Oysa çim aşırı su isteyen bir örtücüdür ve uyum harcamalarındaki payı ayrıştırılamamaktadır. O nedenle bu alandaki bütçelerin uyum karşıtı olabilecek bir hedef içerdiği akılda tutulmalıdır. Büyükşehir belediyeleri, az su isteyen, yörenin doğasına uygun yer örtücülere geçmeli ve çim ekiminden vazgeçmelidirler. Geleneksel çayır çimen ile aşırı su tüketiminin önüne geçilmelidir. Şehir ormanları performans hedefleri içinde özel olarak belirtilmemiştir. Şehir ormanları için bütçe eklenmelidir.

Biyçeşitliliğin ve endemik türlerin korunması, zararlılarla organize ve biyolojik mücadele yeşil alan ve yutak alanına dahil edilmiştir. Biyçeşitliliğin ve endemik türlerin korunması hedefleri arasında 2021 performans programında Ankara BB (Ankara Kedisi, Ankara Keçisi, Ankara Tavşanı endemik türlerinin sayısının korunması) ve Balıkesir BB (Balıkesir florasında yetişen bitkilerin ilçelere göre belirlenmesi, kitap broşür vb. tanıtım faaliyetleri yapılması, arazi tespitine başlanıp floradaki ekonomik değerli bitkilerin tespitinin yapılması, kırmızı mercanların korunması) yer alırken, 2022 yılı performans programında bu iki şehirde ilgili hedeflere yer verilmemiştir. 2022 yılında İstanbul (biyçeşitliliğe yönelik faaliyetler), İzmir (biyçeşitlilik ve ekoloji konusunda araştırma ve koordinasyon ve farkındalığı artırıcı faaliyetler) ve Muğla (biyçeşitliliği koruma ve artırma) bütçe ayırmıştır. Çok kısıtlı bütçe ayrıldığı görülen biyçeşitlilik ve endemik türlerin korunması alt alanına büyükşehirler bütçe ayırmalıdır.

Ankara, İzmir ve Kayseri’de zararlılarla mücadelede kimyasal yöntemler ayrıştırılabilmiş ve uyum hedeflerine bu mücadelenin biyolojik yollarla yapıldığı anlaşılan bütçeler dahil edilmiştir. Vektörlerle mücadele ya da zararlılarla mücadele ismi altında kimyasal mücadele yerine biyolojik mücadele bütçe ayrılmalıdır.

Yağmur suyu, 2021 yılında olduğu gibi 2022 yılında da İzmir hariç büyükşehirlerin tümünde,¹⁵ kanalizasyon idarelerin bir görevi olarak, kanalizasyon sistemine dahil edilme için yapılan tesislerin içinde yer almaktadır. İklim değişikliğine uyum çerçevesinde amaç, yağmur suyunun depolanıp yeniden kullanımının sağlanmasına bütçe ayrılmasıdır. İklim krizine bağlı olarak kuraklık tehdidi, su ve gıda güvenliği çerçevesinde, yağmur hasadı, şehirlerin mutlaka başvurması gereken bir uygulamadır ve büyükşehir belediyelerinin gündemine girmelidir.

Su verimliliği alanı, incelenen 14 büyükşehirin bütçe ayırdığı bir alandır (Muğla hariç). Ancak, su verimliliği için ayrılan bütçeler çok düşüktür. Suyun verimli kullanımı, bir yandan neredeyse incelenen tümü büyükşehir belediyesinin uyguladığı kaçak ve kayıpların izlenmesi gibi teknik ve SCADA gibi yazılım yatırımlarını gerektirirken, diğer yandan eğitim ve bilinçlendirmeyi içerdiği için daha düşük bütçe ile önemli sonuçlar alınabilecek bir alandır. Bu bilinçlendirme vatandaşlara yönelik olduğu kadar belediye çalışanlarına yönelik olmalıdır. 2022 performans programlarının incelenmesinden, çok az sayıda büyükşehirde (İstanbul, İzmir) araç ve tesis bakımında atık suyun yeniden kullanıldığı görülmektedir.

Su verimliliği alanı, deniz suyunun tuzsuzlaştırılması alt alanını da içermektedir. Bu hedef sadece İzmir Büyükşehir Belediyesinin 2021 performans programında yer almaktadır. Deniz suyunun tuzsuzlaştırılması diğer bir deyişle “desalinasyon” uygulamaları iklim kriziyle mücadele ve sürdürülebilirlik açısından istenmeyen etkilere de yol açabilecek uygulamalardır. Bu uygulamanın her bölgenin kendi şartları dahilinde düşünülmesi, sürdürülebilirlik kriterlerine uyulması önemlidir.¹⁶ Kıyı şeridinde olan büyükşehir belediyelerinde dikkate alınması önerilen bir hedeftir. Ancak bundan önce su tasarrufu, yağmur suyu hasadı gibi yöntemler benimsenmelidir.

¹⁵ Ancak, Ankara’da olduğu gibi, bazı büyükşehirlerde bu çalışmalara iştirakler üzerinden başlanmıştır. İştiraklerin inceleme kapsamına alınmadığı daha önce belirtilmişti.

¹⁶ <https://yesilgazete.org/desalinasyon-susuz-kentlere-care-mi-akgun-ilhan/>

Tarımsal sulama tesisi yapımına 2021 hedefleri içinde yer veren 6 büyükşehir olduğu Tablo 2.3'ten görülmektedir. Tarım sektörünün en çok su tüketen sektörlerin başında geldiği bir gerçektir. Tarım arazilerinin sulanmasında vahşi sulama yöntemleri yerine damla sulama gibi daha az suyun kullanıldığı yöntemlere geçilmeli ve teşvik edilmelidir. Vahşi sulamaya dayalı tarımsal sulama tesisi yapılmasına bütçe ayrılmamalıdır. Damlama sulamanın park ve bahçelerde de kullanılması önemlidir. Bu konuda, 2022 Performans Programı'nda hedefi olan büyükşehir belediyeleri Kocaeli ve Manisa'dır.

Tablo 2.3'te yer alan önemli bir uyum hedefi, uyumlu tarım ve hayvancılığa ayrılan bütçe ile ilgilidir. Sıcağa uyumlu tarım uygulamalarına destek, erozyon, çölleşme ve kuraklıkla mücadele gibi alt alanlar uyumlu tarım alanı içinde ele alınmıştır. Ayrıca, toprak verimliliğinin artırılması, uyumlu hayvancılık için verilen destekler ve hayvan sağlığının korunması, uyumlu tarım ve hayvancılık alanı altında yer almaktadır. Tablo 2.3'te görüldüğü gibi, sadece yedi büyükşehir belediyesinde bu geniş başlığa cevap verecek hedefler olduğu görülmektedir. Orta büyüklükte ve tarımsal üretime eğilimi yüksek olan büyükşehirler açısından iklim krizinin etkilerine karşı tarımsal uyuma yönelik de bütçelerinin artırılması gerekmektedir. Ayrıca, yetiştirilmesinde yoğun miktarda suya ihtiyaç duyulan tarımsal ürünler yerine daha az su isteyen ürünlere yönelik destek sağlanması ve bu konularda bilgi ve eğitimlerin verilmesi yerinde olur. Hayvan sağlığının korunması daha yaygın rastlanan bir hedeftir. Ancak hayvan sağlığı ve hayvancılığın desteklenmesi, daha önce belirtildiği gibi metan gazını azaltım hedefleriyle el ele gitmesi gereken bir hedef olarak dikkate alınmalıdır.

Sel ve taşkınlarla mücadele ve iklim uyarı sistemlerine, sıcak dalgalarına ayrılan kaynaklar da uyum hedefi altında ayrı olarak sınıflandırılmıştır. İklim erken uyarı sistemleri, büyükşehirler için kaynak ayrılması gereken bir hedeftir. Taşkınlar ile mücadele ve derelerin betonlaştırılmadan ıslahı için kaynak ayrılması önemlidir. Benzer şekilde, sayılan bu iklim olayları konusunda halkın bilinçlendirilmesi, tedbirlerin alınması ve uyarılması açısından kaynak ayrılması önemlidir. Bu alanda bütçe ayrılmış sekiz büyükşehir olduğu Tablo 2.3'ten görülmektedir.

ATIK

Atık hedefi büyükşehirlerin, özellikle su ve kanalizasyon idarelerinin geleneksel olarak bütçe ayırdıkları hedeflerin başındadır. Tablo 2.4'ün son iki satırından katı ve sıvı atık tesisi yapımının toplam atık bütçesinin % 45'ini; atık toplama ve yönetiminin ise % 41'ini oluşturduğu görülmektedir. Arıtma tesisi yapımı, atık verimliliği ve geri kazanıma ise sadece toplam atık bütçesinin % 14'ü kalmaktadır.

Tablo 2.4'ün son iki satırındaki toplamlara bakıldığında atık toplamaya ayrılan bütçenin en büyük bütçe olduğu görülmektedir. Sıvı atık tesisi inşası ve bunun içinde yer alan yağmur suyunun kanalizasyona katılması için yapılan inşaatlar ise ikinci en büyük paya sahiptir. İstanbul atık bütçesi 14 büyükşehirin atık bütçesinin % 52'sini oluşturmaktadır.

İncelenen 14 büyükşehirin, arıtma tesisi yapımına ayırdıkları bütçe toplam atık bütçesini sadece % 12'sidir. Arıtma tesisi yapımına bütçe ayrılması önemlidir. Ancak bu tesislerin geleneksel derin deşarj tesisi olmaması, ileri biyolojik arıtma tesisleri olarak planlanmalarının önemi, Marmara denizinde görülen müsilaajla birlikte özellikle vurgulanmalıdır. İncelenen performans programlarından, yapılan arıtma tesislerinin, derin deşarj mı yoksa ileri biyolojik arıtma mı olduğu anlaşılmamaktadır. O nedenle her türlü arıtma tesisi inşasına ayrılan bütçeler dikkate alınmış; büyükşehirler arasında, Antalya, İstanbul ve İzmir'in bu konuya önemli bir kaynak ayırdığı görülmüştür. Diğer yandan Ankara, Konya ve Muğla da arıtma tesislerine kaynak ayırmış büyükşehirlerdir.

Katı atık tesisi yapımı, çöp depolama için yapılan inşaatlar, çöp ve diğer katı atık bertarafı tesisi inşaatlarını kapsamaktadır. İstanbul ve Kocaeli dışındaki büyükşehirlerin katı atık ile ilgili olarak esas bütçeleri, çöplerin ve diğer atıkların toplanması ile ilgilidir. Gaziantep ve Manisa katı atık tesis

yapımına küçük bir bütçe ayırmışlardır. Diğer büyükşehirlerde katı atık tesisi inşaatına 2022 yılı itibarıyla bir ekleme, iyileştirme yapmak için bütçe ayrılmamıştır.

Tablo 2.4
14 Büyükşehir Belediyesi, 2022 Performans Programı Atık Bütçeleri, TL

	TOPLAM ÇKİD BÜTÇESİ İÇİNDE ATIK PAYI %	KATI ATIK TESİS YAPIMI	SIVI ATIK TESİS YAPIMI	ARITMA TESİSİ YAPIMI	ATIK TOPLAMA/ YÖNETİM	ATIK VERİMLİLİĞİ/ GERİ KAZANIMI	TOPLAM
MUĞLA BB ve BK	67	1.800.000	11.800.000	237.130.000	274.558.000	0	525.288.000
ANTALYA BB ve BK	44	0	225.775.000	242.531.000	69.705.000	0	538.011.000
İZMİR BB ve BK	44	0	592.131.052	188.389.602	649.372.000	12.167.000	1.442.059.654
MERSİN BB ve BK	38	1.000.000	46.261.014	1.318.811	325.670.155	190.000	374.439.980
MANİSA BB ve BK	35	25.175.000	79.597.846	35.397.500	85.030.571	22.998.200	248.199.118
BALIKESİR BB ve BK	34	4.000.000	50.513.266	28.495.507	59.793.194	18.244.470	161.046.437
KOCAELİ BB ve BK	28	174.930.000	88.146.539	12.320.129	233.225.178	26.179.755	534.801.601
GAZİANTEP BB ve BK	25	32.832.700	221.970.000	3.750.000	52.180.000	1.490.000	312.222.700
İSTANBUL BB ve BK	22	942.953.500	919.794.123	390.747.929	1.771.798.341	7.170.794	4.032.464.687
ANKARA BB ve BK	20	0	444.986.000	25.300.000	363.491.000	10.000.000	843.777.000
KONYA BB ve BK	20	0	204.045.000	0	59.500.000	20.300.000	283.845.000
KAYSERİ BB ve BK	19	0	0	6.300.000	35.696.000	46.201.000	88.197.000
BURSA BB ve BK	15	6.280.900	70.130.168	13.416.486	12.039.550	550.000	102.417.104
ADANA BB ve BK	15	0	168.470.000	15.000.000	1.560.000	0	185.030.000
TOPLAM 14 BB VE BK		1.188.972.100	3.123.620.008	1.200.096.965	3.993.618.989	165.491.219	9.671.799.282
İSTANBUL HARİÇ TOPLAM		246.018.600	2.203.825.885	809.349.036	2.221.820.648	158.320.425	5.639.334.595

Kaynak: www.kahip.org, Ek 1

Tablo 2.4'te dikkat çeken en önemli alan atık verimliliği ve geri kazanım alanıdır. Bu alanın kapsamında atık ayrıştırma, atık azaltım, yeniden kullanım, sıfır atık kutularının yaygınlaştırılması, atık suların geri kazanımı, atık dönüştürme ve geri kazanım, eğitim, bilinçlendirme ve denetim faaliyetleri gibi atık verimliliği alt alanları yer almaktadır. Atık verimliliği hedeflerine ne kadar az kaynak ayrıldığı, Tablo 2.4'ün son satırından görülmektedir. Atık verimliliği alanına ayrılacak bütçenin tüm büyükşehirlerde artırılması ve atık dönüşümünün atık toplamadan daha yüksek bütçe ile hedeflenmesi önemlidir.

DİĞER ÇEVRE

Diğer çevre harcamaları toplam ÇKİD harcamaları içinde ortalama % 5 civarında bir bütçe ayrılan hedeflerdir (Tablo 2.1). Bu hedef şehirlerin, meydanların, hallerin, kıyıların, plajların temizliğine ayrılan bütçeler, doğa koruma ve çevre bilinci eğitimleri, sokak hayvanlarının bakımı, hava kirliliği ölçümü ve çevre laboratuvarlarına ayrılan bütçeleri içermektedir. Bazı büyükşehirlerin temizlik harcamaları, diğer malzemeler ile birlikte genel mal alımı hedefleri içinde kalmış ve ayrıştırılamamıştır. Ancak performans programlarında yer alan hedefler ayrı ayrı incelendiğinde, büyükşehirlerin, temizlik ve sokak hayvanlarına yönelik bir hassaslıkları olduğu söylenebilir.

Diğer çevre hedefi altında yer alan alanlardan biri farkındalık yaratmak ve eğitimler düzenlemektir. Yerel yönetimler Milli Eğitim Bakanlığı'nın okul müfredatında işlediği iklim değişikliği ve çevre bilinci konusunda yapılan derslerin pekiştirilmesine yönelik etkinlikler düzenleyebilirler. Bu çerçevede çocuklara, gençlere, öğretmenlere ve velilere yönelik belediyelere bağlı merkezler üzerinden doğa koruma, ekoloji ve çevre bilinci ile ilgili farkındalık oluşturulması için faaliyetler düzenlemesi-ne kaynak ayrılmalıdır. Ölçüm ve çevre laboratuvarları ve denetleme faaliyetleri ise bütçe ayrılması gereken alt alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

SONUÇ YERİNE

Çalışma kapsamında, bütçesi en büyük 14 büyükşehir belediyesi (BB) ve bağlı kurumlarının (BK) performans programları ayrı ayrı incelenmiş ve ÇKİD ile ilgili ayırdıkları bütçe hesaplanmıştır. Buna göre, 14 BB'nin ve BK'nın ÇKİD bütçelerinin toplam yıllık bütçelerine oranı 2022 yılında ortalama % 25 civarında olup; çevre koruma ve iklim değişikliği ile mücadele için ayırdıkları tutar, toplam harcamalarının dörtte birine ulaşmamaktadır. 14 BB ve BK'nın ÇKİD bütçelerinin 2018 yılından itibaren cari fiyatla artış göstermesi bu hesaplamalarda tespit edilen bir diğer saptamadır. 2018 sabit fiyatı ile incelenen ÇKİD bütçelerinde ise, 2018-2020 yılları arasında bir artıştan söz edilemezken, 2021 ve 2022 yılında azalma olduğu bir üçüncü saptama olarak ortaya çıkmıştır. 2018 yılı fiyatları hesaplandığında 2021 ÇKİD bütçesi 13 milyar 422 milyon, 2022 ÇKİD bütçesi 12 milyar 105 milyon TL'ye düşmektedir. Yani 2018 yılından 2022 yılına gelindiğinde ÇKİD bütçesinde sabit fiyatla bir azalma olduğu görülmekte, yerel yönetimlerin ÇKİD ile ilgili harcamalarının enflasyon karşısında eridiği ve azaldığı anlaşılmaktadır, bu erime 2022 yılında daha da önemli hale gelmiştir.

Son yıllarda daha sık tanık olduğumuz şiddetli fırtınalar, dolular, sel afetleri, sıcak hava dalgaları, orman yangınları gibi iklim değişikliğine bağlı gerçekleşen aşırı hava olayları nedeniyle oluşan can ve mal kayıpları, doğrusal ekonomik kalkınma anlayışındaki insan faaliyetleri nedeniyle kaynakların tükenişi, doğal hayatın tahribi, gıda ve su krizleri, yerel yönetimlerin, sera gazı salımını azaltacak ve iklim krizine dirençliliklerini artıracak hedefler koymaları ve bu hedeflere yönelik bütçelerini artırmaları için önemli uyarılardır. Giderek ağırlaşan koşullar altında, çevre koruma ve iklim değişikliği ile mücadele konusuna ayrılan bütçenin enflasyon karşısında erimesi kabul edilemez.

14 büyükşehir belediyesi ve bağlı kurumlarının 2022 performans hedefleri azaltım, uyum, atık ve diğer çevre açısından sınıflandırıldığında zaten çok düşük olan ÇKİD bütçesinde azaltıma ayrılan payın en düşük bütçe kalemi olduğu görülmektedir. Halbuki, küresel ısınma ve iklim krizine önemli etkisi olan kentlerin, azaltım hedeflerinin daha önemli bir paya sahip olması beklenmelidir. İncelenen 14 BB ve BK'nın 13'ünün performans hedefleri içinde azaltım için ayırdığı payın, uyum ya da atık hedeflerinden düşük olması olumsuz bir durum olarak dikkat çekicidir. Azaltım hedefine ayrılan bütçe alanlar itibariyle incelendiğinde, azaltım hedefleri bütçesinin % 81'inin raylı sisteme ayrılmış olması çarpıcı bir sonuçtur. 14 BB ve BK'nın içinden 7 BB ve BK'da azaltım hedefi bütçesinin tamamına yakınının raylı sisteme gittiği görülmektedir. Yenilenebilir enerji üretimi ve kullanımı ve enerji verimliliğine ayrılan bütçe ise azaltım bütçesinin sadece % 18'idir.

Benzer şekilde, içme suyu tesisi yapımı, tarımsal sulama tesisi yapımı, sulama tesisi ve içme suyu tesislerinin işletilmesi toplam uyum bütçesinin % 62'sini oluşturmaktadır. Uyum bütçesinin %

30'u ise çim ağırlıklı yeşil alan ve peyzaj düzenlemesine ayrılmaktadır. Suyun verimli kullanımı, uyumlu tarım ve hayvancılık, afet / taşkın erken uyarı sistemi gibi önlemlerin hayata geçirilmesi için ise kalan bütçe uyum bütçesinin sadece % 8'i kadardır.

Atık toplama, atık tesisi inşası ve işletilmesi ise atık hedeflerinin % 86'sını oluşturmaktadır. Derin deşarj dahil atık su arıtma harcamaları, atık hedeflerinin % 12'sini oluşturmaktadır. Sıfır atık uygulamaları, atık dönüşüm ve geri kazanım için kalan bütçe % 1,7 civarındadır.

2022 yılında toplam bütçenin ancak % 25'inin ÇKID için ayrıldığı BB ve BK'ların ÇKID bütçeleri incelendiğinde, belediyelerin, geleneksel belediyeçilik anlayışı içinde, ulaşım sorununu çözme, su bulma, katı ve sıvı atık toplama, insanların kullanımına büyük ölçüde kapalı alanlarda çim ağırlıklı yeşil alan ve peyzaj düzenlemesi gibi faaliyetler için harcadıkları görülmektedir. Bunların dışındaki yenilenebilir enerji üretimi ve kullanımı, enerji verimliliği, tarımsal ve hayvansal sera gazı azaltımı, sera gazı ölçümü, iklim eylem planı yapılması ve uygulanması; yağmur suyu geri kazanımı, suyun verimli kullanımı, uyumlu tarım ve hayvancılık, iklime bağlı afet / taşkın erken uyarı sistemi; atık verimliliği ve geri kazanım gibi hedeflere ayrılan bütçeler yok denecek kadar küçüktür.

Geçtiğimiz on yıllarda, Türkiye'de, yaşanan kent yoksulluğuna bağlı olarak sosyal belediyeçilik alanında gelişme sağlanmıştır. Küresel ısınma ve yaşanan iklim krizinin kentler üzerindeki etkileri ve kentlerin bu krize katkıları birlikte düşünüldüğünde, bu çalışma çerçevesinde incelenen bütçelerde iklim değişikliği ile gerçek bir mücadele için gerekli kalemlerin eksikliğine vurgu yapılmaktadır. Çalışma, eksikliği belirtilen hedefleri içerecek bir "yeşil belediyeçilik" yaklaşımının büyükşehir olsun olmasın tüm belediyelerin gündemine ana akım bir konu olarak girmesini, geç kalınmış acil bir zorunluluk olduğunu vurgulamakta; tüm yerel yönetimleri iklim krizine karşı acilen göreve davet etmektedir.

KAYNAKÇA

- AB (2019) Turkey 2019 Report, Turkey Reports Prepared by the European Commission (ab.gov.tr) Turkey Reports Prepared by the European Commission (ab.gov.tr)
- AB (2020) Turkey 2020 Report Turkey Reports Prepared by the European Commission (ab.gov.tr)
- AB (2021) Turkey 2021 Report Turkey Reports Prepared by the European Commission (ab.gov.tr)
- C40 Cities (2018a). The Power of C40 Cities, <https://www.c40.org/cities>
- C40 Cities (2018b) 27 Cities Have Reached Peak Greenhouse Gas Emissions whilst Populations Increase and Economies Grow, https://www.c40.org/press_releases/27-cities-have-reached-peak-greenhouse-gas-emissions-whilest-populations-increase-and-economies-grow
- C40 Cities (2020) Urban Climate Action Impacts Framework, 1670_C40_UCAIF_report_26_Feb_2.original.pdf
- ÇŞB (2012a) Türkiye İklim Değişikliği Stratejisi 2010-2023, http://iklim.cob.gov.tr/iklim/Files/Stratejiler/strateji%20kitapcik_turkce_pdf.pdf
- ÇŞB (2012b) İklim Değişikliği Eylem Planı 2011-2023, https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/editedosya/file/eylem%20planlari/Iklim%20Degisikligi%20Eylem%20Plani_TR.pdf
- ÇŞB (2018) Türkiyenin Yedinci, Ulusal Bildirimi, (Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Kapsamında) <https://webdosya.csb.gov.tr/db/cygm/icerikler/yed-nc--ulusal-b-ld-r-m-20190909092640.pdf>
- İklim için Kentler (2019) Yerel Yönetimlerde İklim Eylem Planı, https://world.350.org/iklimicin Kentler/files/2019/05/350_booklet_2.pdf?_ga=2.18393465.1125115852.1584271172-1308856045.1584271172
- İklimin (2019) İklim için Rehber, <http://www.iklimin.org/iklimininrehber.pdf>
- KAHİP (2021) Türkiye'de Çevre Koruma ve İklim Değişikliği ile Mücadeleye Ayrılan Kaynakların İzlenmesi: 2021 Bütçesi Bir Değişikliğe İşaret Ediyor mu?
- Niyet Edilen Ulusal Olarak Belirlenmiş Katkı (INDC) 2015, https://yesilekonomi.com/files/The_INDC_of_TURKEY_v_15_19_30-TR.pdf
- Yentürk, N. (2020) İklim Pahası: Çevre Koruma ve İklim Değişikliği ile Mücadelede Kamu Harcamaları, İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları, İstanbul
- Yentürk, N, Karabacak, Y.K. ve Çarıkçı, Ç. (2015) İstanbul Büyükşehir Belediyesi Harcamalarını İzleme Kılavuzu, STK Çalışmaları - Eğitim Kitapları, Kamu Harcamaları İzleme Dizisi no. 8, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, <http://stk.bilgi.edu.tr/stkButce.asp>

PARİS ANLAŞMASI ÖNCESİ VE SONRASI İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE YÖNELİK BÜTÇELER

14 Büyükşehir Belediyesinin Çevre Koruma ve İklim Değişikliği (ÇKİD) ile ilgili Performans Hedeflerinin Karşılaştırılması: 2021 - 2022 İzleme Sonuçları

Bu çalışmada, en büyük bütçesi olan ve verilerine ulaşılabilen 14 büyükşehir belediyesi ve bağlı kuruluşun Çevre Koruma ve İklim Değişikliği (ÇKİD) ile ilgili bütçeleri incelenerek ayrılan kamu kaynağının miktarı 2018-2022 dönemi için ele alınmakta ve Paris anlaşmasının imzalanmış olduğu 2021 yılı ile 2022 yılı arasında karşılaştırma yapılarak hedeflere ulaşmak için ayrılan kaynağın yeterliliği tartışılmaktadır.

